

Az iskola azért fontos eleme a bűnös emberi magatartásról való gondolkodásnak, mert azok, akik a közösségre káros vagy veszélyes cselekvés megvalósítói, az iskolában kivétel nélkül hosszabb-rövidebb időt töltenek el és ott formálódnak. A szocializáció eme, a család után a második legfontosabb műhelyében lesz az ember jogkövető vagy bűnözésre kész: a közösségbe beilleszkedni képes vagy önsorsrontó deviáns. Az elbukó gyermekekkel kapcsolatos felelősség már közvetlenül kimutatható, legalább abban, hogy a devianciára utaló jeleket az iskola nem képes felfogni vagy a tünetek okait feltárni és orvosolni.

A magyar közoktatási rendszernek közel 10 000 intézményében 1 950 000 gyermeket 154 000 pedagógus nevel. Drámai módon romlik a gyermekvilág helyzete, mind nagyobb számban rendelkeznek rossz és tovább rosszabbodó szociális háttérrel, növekszik a kritikus helyzetűek száma. Az elszegényedés feszültségeket gerjeszt az iskola és a család kapcsolatában. A pedagógusok úgy látják, hogy a gyermekek már alig olvasnak, a nyelvi felkészültségük mind silányabb, egyre több az elhanyagolt gyermek, akiket nem vagy alig lehet tanítható állapotba hozni. Ugyanakkor a hátrányos helyzetű gyermekek sokrétű és bonyolult oktatási-nevelési problémáinak megoldásához pszichológusra, szociális munkásra illetve speciális (pszichológiai, pedagógiai, szakmódszertani stb.) ismeretekkel felvértezett pedagógusra lenne szükség. Mindezek elsősorban anyagi okok miatt hiányoznak az iskolából.¹ Hasonló megállapításokra jutott az állampolgári jogok országgyűlési biztosa is. Az ombudsmani jelentés leszögezi, hogy ma az iskolában mindenki fél a másiktól, akikkel együtt kellene működni: a diák fél a tanártól, a tanár a szülőtől, az igazgatótól és a gyerekektől, a szülő fél a tanároktól és a kudarctól. Mindez elsősorban azért van, mert a felek nincsenek tisztában a jogaikkal és a kötelezettségeikkel, vagy ha igen, nem merik érvényesíteni azokat.² A diákjogok semmibevétele pedig onnan fakad, hogy maguk a pedagógusok sem tudják és érzik magukat teljes jogú állampolgároknak. A leglényegesebb mindebben az, hogy ezek a viszonyok nem csupán tanítási, egészségügyi vagy szociális kérdéseket vetnek fel, de súlyos társadalmi veszélyt hordoznak: ez a mentalitás gerjeszti a devianciákat, a társadalmi követelményekkel való szembeszegülést.

A bűnös gyermekek és a társadalom

A gyermekek bűnözését ennek fényében kell látnunk: nem azt kell hangsúlyozni, hogy vannak bűnelkövető gyermekek, hisz minden tényező adott ehhez, hanem éppen ellenkezőleg, azt, hogy mindegy negatívumok mellett a többség mégsem deviálódik, hanem zökkenőkkel persze, de megtalálja a helyét a társadalomban. A széles körben elterjedt – véleményem szerint túlzó – felfogás szerint a helyzet drámai, a jövő generáció kilátásait a nyilatkozók roppant sötétnek tartják, komoly lelki-furdalást okozva ezzel a közvetlenül érintetteknek: szülőknek, pedagógusoknak, hivatásos gyermekvédőknek, de rendszerint az egész társadalom megszólítatják. Persze az az igazság, hogy nagyon keveset tudunk: rendkívüli módon hiányoznak az ifjúságkutatások, különösen a deviációk természete és okai vonatkozásában.

Mindenekelőtt arra kell rámutatni, hogy – mint azelőtt szinte mindig – ma is nagyon divatos értékviszágról beszélni, amely, mint ez közismert, a durkheimi anomia-felfogás szerint a devianciák szaporodásának az egyik oka. Nem kevesen úgy gondolnak a rendszerváltás előtti évtizedekre, mint a hétköznapi élet biztonságos kereteire, márpedig a folyóiratolvasó ember számos írásra emlékezhet a szocialista társadalmi rend értékhiányos voltáról. És így volt ez

1 Jelentés a közoktatás helyzetéről – 1997. (Tanulmányok a közoktatásról, az Országos Köznevelési Tanács kiadványa, OM, évszám nélkül.)

2 A mai iskola a félelemről szól, interjú Gönczöl Katalinnal. (Bonifert Mária, *Élet és Irodalom*, 1999. május 21.)

minden régebbi korban: a visszaemlékező mindig az elmúlt idők békéjén és nyugalmán megerengett, a saját korát átmenetinek és veszébe rohanónak érezte. „Mindenütt hallatszik a vészkiáltás, veszedelemben van a jövő generáció, mint az áradat úgy nő a gyermekbűnösök száma az egész világon.” írta le a komor jóslatot dr. Ráth Végh István királyi ítélőtábla bíró 1918-ban. A budapesti rendőrség egy 1915-ben kelt jelentésében pedig ilyeneket olvashatunk: „A gyermek és az ifjú lelkiülete hevülékeny, fantáziája csapongó. A gyermek ma szabadon mozog, csavarog, lazult a családi fegyelem, nincs apai szigor, az anyától nem tart.” Látható, hogy a mai panaszainkban nincs semmi új, a szövegek a régebbi korokból köszönnek vissza.

A bűnözés

A bűnözés kriminológiai fogalom: negatív társadalmi tömegjelenség, egy adott társadalomban és adott időben elkövetett bűncselekmények és azok elkövetőinek az összessége. A könnyen elfogadott felületes közvélemény ellenére a bűnözés nem néhány elvetemült ember produktuma, hanem valamennyiünk műve. Egyfelől a közösség életének megszervezése és gyakorlása során mutatkozó hiányosságok eredményeznek bűnre vezető alkalmakat, bűncselekményeket előidéző okokat és körülményeket, másfelől az emberek többsége elkövet valamilyen jogsértést az élete során. A bűnözés ugyanis racionális emberi magatartás, szükségletkielégítő vagy konfliktusmegoldó jellegű. Nincs különbség a bűnöző és a nem bűnöző ember magatartásának oksági mechanizmusában. A kriminológia tudománya nem jutott olyan eredményre, hogy létezne valamiféle bűnöző személyiség, amely egészében, feltétel nélkül különbözne a nem bűnöző ember személyiségétől. A bűnöző személyiségben csupán bizonyos elemek, torzulások ismerhetők fel, amelyek megfelelő külső hatások következtében öltenek testet társadalomellenes cselekvésben.

A bűnözést általában a következő tényezők determinálják: 1) a személyiség, a pszichikus sajátosságok rendszere és állapota, 2) a biológiai adottságok és sajátosságok és 3) a környezeti tényezők, kiemelten a társadalmi viszonyok. A bűnözés oksági rendszerét a volt szocialista országokban a következő mozzanatok együttes hatásában látják: társadalmi igazságtalanságok, hátrányos társadalmi helyzet, tudatlanság, torz tudat, alkohol vagy más kábító anyag hatása, anómia, társadalmi dezorganizáció, az ellenőrzés hiánya, kedvező alkalmak, hatástalan igazságszolgáltatás. (Nyugaton elsősorban a jólét, a demokrácia és az egyéni szabadság nagy foka áraként beszélnek a bűnözésről, szerintük nem a szegénység, a stressz, hanem a fogyasztási javak kínálatának a növekedése, a társadalmi kontroll hiánya és a kínálkozó alkalmak sokasága vezet oda.) Az értékválságos, átmeneti társadalmakat tartják veszélyeztetettnek általában és vannak, akik pl. a bűnözés korunkban tapasztalt robbanásszerű fejlődésének okát a technológia fejlődése nyomán előállt kényszerhelyzetben látják. Abban, hogy a termelés olyan radikálisan strukturálódik át többször is, hogy egy-egy generációnak az élete során többször kell új és új munkára átképeznie magát. Ebből erednek az anómiás helyzetek, amelyekre való reagálás egyik formája a bűnözés. Az anómia mindkét értelmezése jogosnak látszik itt: az új körülményekhez való alkalmazkodás során kialakuló értékzavar (Durkheim) éppúgy, mint a társadalom által elfogadott és kívánatos célok eléréséhez szükséges eszközök hiánya (Merton). Más magyarázatok szerint az ipari társadalmakban az élethelyzetek változásai, a gazdasági fejlődés eltérő intenzitású hatásai következtében egyes társadalmi csoportok (nők, fiatalok, idősek, munkanélküliek) hátrányos helyzetbe kerülnek. A labilis élethelyzet aztán könnyen vezet devialódáshoz, többek között bűnelkövetéshez. Hasonlóan ehhez a jólét is megtalálható a bűnözés hátterében: az emelkedő jövedelmek és a szélesedő árukínálat az emberek egy részénél gyakran bizonyulnak kevésnek a még gyorsabban növekvő igényeik kielégítésében.

Kétségtelen tény, hogy a fiatalok bűnelkövetők száma az utóbbi két évtizedben 50–60%-kal emelkedett, a csúcs 1992-ben volt (15 476), azóta viszont csökkenés mutatkozik, 1998-ban már csak 12 866 fiatalkorút vontak felelősségre (10%-kal, kevesebbet mint az előző évben) miközben a felnőtt elkövetők száma egyik évről a másikra tízezerrel növekedett (aminek következtében a fiatalkorúak aránya az összes bűnelkövetőkhöz képest az 1985 óta ismert 11% körüli részesedéssel szemben 1998-ban 9,2%-ra esett vissza.) Említsük itt meg azt is, hogy a gyermekkorú elkövetők száma sem emelkedik, sőt most az is látványosan visszaesett. E kedvező mutatókból természetesen nem vonunk le semmiféle következtetést, de rá kell mutatni arra, hogy ellenkező előjelű, hasonló méretű változásokat az éves beszámolókból válogatott drámai jelzőkkel szokták illetni rendőri és ügyészi vezető munkatársak is. Igaz az is, hogy mindeközben rohamosan csökken a létszáma a népesség fiatal évjáratának és az erre vonatkozó viszonyszámok így emelkednek: 1985-ben 10 000 fiatalkorúra 161 bűnelkövető jutott, 1997-ben 247 (1998-ban már csak 241 [!], de most ne ezzel operáljunk hanem az évtized trendjébe jobban illeszkedő 1997-es adattal), ám míg a két szélső év közötti növekedés az abszolút számokat tekintve 48%, addig a tízezres mutató vonatkozásában is majdnem annyi (50,3%). A rendszerváltás óta a büntető-eljárás alá vont gyermek- és fiatalkorúak száma meglehetősen állandó (4 ezer illetve 14 ezer körüli). A társadalmi jelenségek körében Quetelet óta ismert törvényszerűségek mellett, amelyek a bűnözés statisztikai gyakoriságának állandóságát eredményezik, elképzelhető, hogy pusztán szervezetszociológiai jelenségről van szó. Arról, hogy a modern állam által az adófizetők hozzájárulásával kiépített büntető igazságszolgáltatás gépezete annál fogva, hogy létezik: működik, mégpedig annyit teljesítve, mint amekkora az átlagos kapacitása. Ha többet igény volna, azt a rejtett, informális mechanizmusok révén elhárítja, kevesebbet pedig nem „termelhet”, hisz többszörös belső és külső kontroll alatt áll. Ez persze jelentheti azt is, hogy több jogsértés történik, mint amennyit az apparátus feldolgozni képes, de az ellenkezőjét természetesen nem.

1. TÁBLA

A gyermek- és fiatalkorú bűnelkövetők

Év	Összes bűnelkövető	Fiatalkorú	Gyermekkorú
1994	119 494	14 479	4 168
1995	121 121	14 321	4 168
1996	122 221	13 544	3 689
1997	130 966	13 995	4 287
1998	140 083	12 866	3 866

A 14 éven aluliak (a büntetőjogban: gyermekkorúak, akik nem büntethetőek) majdnem 90%-ának (1997-ben a 4287 fő 88,5%-a) a cselekménye vagyon ellen irányult, a többi közrend elleni (5,5%, ezen belül is főleg garázdaság, míg kábítószerrel visszaélést 3 gyermek valósított meg), közlekedési (2,5%) és személy elleni deliktum (2,7%). A megyék közötti területi megoszlás szerint az elmúlt öt évben Borsod, Pest, Szabolcs, Bács, Hajdú és Szolnok megyékben ütemesen emelkedik a rendőrség elé került, de életkoruk miatt nem büntethető gyermekek száma, miközben Fejér, Győr, Heves, Tolna és Zala megyékben csökken, Vas megyében pedig tartósan alacsony az előfordulásuk. A hat rossz helyzetű, földrajzilag az ország keleti részében elterülő megyében él az összes gyermekkorú elkövető több mint 50%-a, ezzel szemben a Dunántúlon lévő valamennyi megyében összesen a 24%, míg a fővárosban a 10%.

A gyermekkorúak 21%-a egyedül követi el bűnös cselekményét, a többiek társakkal, ám a döntő hányaduk más gyermek- vagy fiatalkorúval. Mindössze 5%-uk mellett találtak társtettesként felnőtt korút. Az adatok tehát nem igazolják azt a széles körben terjedő állítást, hogy nagyon sok felnőtt tudatosan használ fel nem büntethető gyermeket a bűnözésben. Igaz viszont, hogy fiatalodik a korösszetétel, 5 év alatt 20-ról 25%-ra emelkedett a 0–10 évesek aránya, miközben a 13–14 éveseké ugyanennyivel csökkent, persze változatlanul a 14 évhez közeliek vannak többségben. A gyermekkorú elkövetők családi környezetét bemutató adatok cáfolják azt a tévhitet, miszerint az elvált szülők gyermekei a legveszélyeztetettebbek a deviálódásra: 3/4-üket apa és anya együtt neveli, 13%-ukat elvált szülő egyedül és az állami nevelőotthonokból is csupán 5%-uk kerül ki. A legplasztikusabb jelzés a büntetőjogilag már felelősségre vonható fiatalkorúakról (14–18 évesek) az azonos korúakra eső 10 ezres gyakorisági mutató.

2. TÁBLA

Bűnelkövetők száma tízezer megfelelő korúból, népességcsoportok szerint

Gyermekkorúak	25
Fiatalkorúak	246
18-19 évesek	340
20-24 évesek	318
25-29 évesek	294
30-34 évesek	295
35-39 évesek	204
40-44 évesek	145
45-49 évesek	100
50-54 évesek	67
55-59 évesek	39
60 feletti	11

A táblázatból kitűnik, hogy a vétőképes korba jutott fiatal korosztályok valóban fokozott veszélyt jelentenek a közbiztonságra, azonban az is jól látszik, hogy a bűnelkövető magatartás erősen korszpecifikus társadalmi jelenség. Ennek megfelelően megalapozatlannak tartjuk azokat a gyakran szakemberektől származó kinyilatkoztatásokat, miszerint a ma gyermekbűnözésében a holnap felnőtt bűnözőit kell látnunk. Nincs adat, tudományos hitelű érv arra nézve, hogy a gyermekkori bűnelkövetői magatartást lineárisan kivetíthetnénk a jövőbe.

A fiatalkorúak bűnözésének szerkezetében is a vagyoni elleni bűncselekmények dominálnak (78,5%). A második helyen a közrend elleni deliktumokat találjuk (11,6%, benne növekvően kábítószerezéssel, 1997-ben már 92 eset a fél évtizeddel ezelőtti 29-hez képest.) A személy elleni bűncselekmények aránya 5,2% (ezek kétharmada súlyos testi sértés) és a közlekedésiek hányada – meglepő módon – mindössze 2,5%.

A 14–18 éves elkövetői kör meghatározó szelete is a Dunától keletre található, ugyanabban a hat megyében (Pest, Borsod, Szabolcs, Hajdú, Szolnok, Bács) vált ismertté, de ez némileg kisebb (45,7%) mint a 14 éven aluliaknál. Az országos eloszlás a fiatalkorúaknál tehát egyenletesebb, Budapesten is több, 12,2% volt 1997-ben.

A fiatalkorúak 1/3-a egyedül követett el bűncselekményt, a másik 1/3-uk hasonló korúval, és 1/5 rész felnőttel. A legveszélyesebb korosztálynak a 17 és a 18 évesek bizonyulnak, a négy évjárat 62%-át ők teszik ki. Családi környezetük némileg zűlésebb, mint a gyermekkorúaké, de még itt is lényegesen többen (54%) élnek teljes családban, mint elvált szülőnél (21%) és állami intézményben (7,5%). Helyes tehát az állami gyermekvédelmi politikának az az iránya, amely a családok mindenféle vonatkozású segítségét célozza. Ugyanakkor hangsúlyosan rá kell mutatni arra, hogy az állam által fenntartott intézményekben (gyermek- és ifjúságvédő intézet, nevelőtthon, nevelőintézet, javítóintézet) messze nem olyan rossz a helyzet, mint azt a közvélemény rendkívül igazságtalanul és megingathatatlanul véli. Ezekben az állami otthonokban hozzávetőlegesen 12 ezer gyermek él, közülük évente 800–1000 követ el valamilyen (rendszerint kisebb súlyú) cselekményt. Ha végiggondoljuk, hogy a családból való kiemelést jelentő állami gondoskodást végső eszközként alkalmazzák, amikor a gyermek személyisége nyilván már jelentős torzuláson esett át, sokszor éppen egy bűncselekmény váltja ki a kényszerű lépést, akkor az ezekben az intézményekben folyó munkát éppen hogy eredményesnek kell tartanunk.

A fiatalok bűnelkövetők foglalkozási szerkezetében rohamosan csökken a szak-, betanított- és segédmunkások száma (tíz év alatt 3500-ról az 1/10-ére), nyilván azzal összefüggésben, hogy a fiatalok mind nehezebben találnak munkát szakképzés nélkül. Párhuzamosan ezzel megduplázódott a munkanélküliek száma a körükben. 1300-ról közel 3000-re emelkedett az általános iskolai tanulók száma, ami azt jelzi, hogy mind több a túlkoros gyermek az alapfokú iskolákban. Megnégyszereződött a középiskolai tanuló bűnelkövetők száma (1997-ben 1232 fő) és megduplázódott a szakmunkástanulóké (2560), amely mögött a tanulási lehetőségek kiszélesedését vélhetjük.

A bűnelkövetés okai és motiváló tényezői

A bűntények rendőrségi kezelése során olyan okokat ragadunk meg és rögzítünk, amelyek maguk is következmények, ezért az erre vonatkozó statisztikák elemzése is csak a felületet tükrözheti vissza. Kriminálisan veszélyeztetetteknek azokat a fiatalokat ismerjük, akiket valamilyen makro- vagy mikrotársadalmi körülmény a szocializációjukban megzavart és ennek következtében beilleszkedési és magatartási zavarokkal küszködnek. Ezek a negatív hatások felerősödhetnek és fixálódhatnak a kortársi antiszociális csoportok hatására. A háttérben szinte mindig fellelhetők érzelmi és érzelmi krízisek és életvezetési kudarcok. Egyébként a külvilágban rejlő okok csak másodlagos szerepet játszanak, hisz a meghatározó mozzanatok az ember személyiségében és családjában rejlenek, igaz, hogy ezekre is hatnak a makroviszonyok. Az oksági tényezők struktúrája a korábbi években megszokottat mutatja: alapvetően a család diszfunkciójából adódó szocializációs zavarokról van szó. Az anyagi okból való veszélyeztetettség az egyetlen, ami egyre hangsúlyosabbá válik. A szubjektív okok sorában az anyagi haszon-szerzés a döntő súlyú (közel 60%-nál észlelték), további motívumok csak néhány százalékkal szerepelnek, mint az agresszivitás, a bűnözéssel kapcsolatos téves nézetek vagy éppen a bűnözői életstílus. Az objektív okok között a főszerepet a rossz baráti környezet (32%) és az átmeneti pénzszavazás (23%) játssza. Különös módon a bűntényi statisztika adatai szerint családi probléma vagy a rendezetlen családi élet, akár az iskolai konfliktus, elenyésző súlyúnak látszik a fiatalkori bűnözés szempontjából.

Sok bűnözői karrier kezdődik csavargással és azzal, hogy a felnőtt társadalom ezzel a jelzessel felületesen bánik. A csavargás prekriminális állapot, a deviálódás megkezdődésének biztos

jele. A statisztikai rendszerben mégis alig találjuk nyomát, talán a kalandvágy címszó mögött sejtethetjük, de ennek aránya is csekély (1997-ben 6%).

Egy sajátos oksági kategória lehet a sértett kiválasztása. Meglepő a sértettek kiléte a fiatalkorú elkövető és áldozata relációjában; az esetek 4/5-ében idegenek voltak egymás számára. Valamilyen ismerősi kapcsolat volt 8,5%-ban, iskolatárs volt 2,1%-nál. Ez valami olyasmire utalhat, hogy a fiatalkorúak valamiképpen kerülni akarják a konfliktust az általuk ismert személyekkel.

A büntetőjogi válaszok

A fiatalkorúak bűnözésének összességében kisebb súlyát vagy inkább a társadalom bölcs türelmét jelzik az eljárási és a büntetés kiszabási adatok. A fiatalkorú gyanúsítottak 60%-ával szemben történik vádemelés. A nyomozások megszüntetésének a fele megrovás alkalmazása okán történik (közel 3 ezer fiatalnál). Az eljárások során letartóztatott fiatalkorúak száma 10 év alatt a felére csökkent (1997-ben 617 főnél rendelték el), de ez a szám még mindig nagy a nyugati országok gyakorlatához képest. Igaz a helyzet mára jobbá vált, miután a letartóztatások egyre nagyobb részét az új törvényi lehetőség folytán a javítóintézetekben hajtják végre, ahol rendkívül pozitív hatású, intenzív foglalkozásokat szerveznek számukra.

A fiatalkorúak bíróságai 1997-ben az elítéltek (7447 fő) 28%-nál (2080 fő) szabtak ki szabadságvesztés büntetést, de ezek végrehajtásának közel 3/4-ét felfüggesztették. Igen nagy szerepet kap az önállóan alkalmazott mellékbüntetés (az összes elítélt 66%-ánál), és ezen belül is a próbárabocsátás (94%-nál). Figyelemre méltó az is, hogy a főbüntetés mellett alkalmazott mellékbüntetések között óriási szerepe van a pártfogói felügyeletnek, legalábbis a bírói szándékok szerint, szinte majdnem minden fiatalkorú elítélt megkapja. Más kérdés, hogy a gyakorlati megvalósulás során számtalan probléma jelentkezik. Ennek egyik elfogadhatatlan következménye, hogy az elítélt fiatalkorúak 20%-a korábban már volt büntetve, tehát kriminológiai értelemben visszaesőnek számít.

A kábítószer-kérdés

Magyarországon a drogfogyasztás napjainkban gyorsuló ütemben növekszik, a jelenséget bemutató statisztikai adatok meredeken emelkedő tendenciát közvetítenek. Az érintettek többsége fiatal, a drogfogyasztók életének legfontosabb színtere az iskola. Ugyanakkor a drogozás valódi méreteiről, természetéről és okairól továbbra is nagyon keveset tudunk, a tennivalókat tekintve pedig a büntető-igazságszolgáltatás egész rendszerében éppúgy, mint az érintett családoknál vagy az iskolákban zavarodottság észlelhető. A rendőrség felső vezetése a büntető reakciókat másodlagos fontosságúnak tartja, ezzel szemben a végrehajtók küldetésstudattól áthatottak: szentül hiszik, hogy az elrettentés nélkülözhetetlen a társadalom életében. A rendőrség nem ismeri vagy alulértékeli és ennek megfelelően kezeli a büntető szférán kívüli szereplőket: orvost, pedagógust, szociális munkást, civil szervezeteket. A felelősséget éppen ezért nem szívesen engedi át az említetteknek, ugyanakkor a drogproblémára szakosodott rendőri egységek létszáma és képzettsége távol van a tényleges helyzettől.

Egyetlen hiteles és mértékadó hazai kutatást ismerünk, az Európa Tanács megrendelésére többször megismételt kérdőíves felmérést a középiskolások alkohol- és drogfogyasztásával kapcsolatban (ESPAD – The European School Survey Project on Alcohol and Drugs), ez nemzetközi összehasonlításra is alkalmas. A kutatók is észrevételezték, hogy ma sincs megbízható statisztika, amelyből az igazi trendeket meg lehetne állapítani. Az ESPAD kutatás előnye, hogy évenként összehasonlítható, mert ugyanazt a populációt szondázzák meg, másfelől

azonban hangsúlyozni kell, hogy ez nem reprezentálja a teljes magyar fiatalságot, hisz a 18 éven felüliek vagy a középiskolából kihullók illetve oda be sem jutók nincsenek képviselve. A kutatók észlelték, hogy mind nagyobb a félelem és a fenyegetettség érzése a fiatalok körében a szigorodó jogszabályok miatt, ezért egyre nehezebb tőlük választ kapni. Mindezek figyelembevételével a kutatás komoly eredményeket hozott. Az elmúlt négy évben minden tiltott szer fogyasztása határozottan és gyorsabban növekszik, mint azelőtt, de hozzáteszik, hogy a legális szerek használata is magas és növekvő: a leggyakoribb szerek mindjárt a marihuána után, a recept nélkül is kapható nyugtatók, de a „szipuzás”, a szobahőmérsékleten gyorsan párolgó különböző vegyi anyagok belélegzése is magas szinten stagnál. A középiskolások 1/3-a napi rendszerességgel dohányzik és számosan vannak közöttük az alkalmi lerészegedők. Érdeemes azt is tudnunk, hogy ez nem magyar specialitás, tulajdonképpen belesimulunk a nyugat-európai trendekbe: a legfőbb vonása a helyzetnek az, hogy a várakozások ellenére a tiltott szerek nem szorították ki a legális anyagokat, sőt, fordított szerhasználati sorrend sem ritka, az illegálisok felől a nem tiltottakhoz.³

Kétségtelen, hogy a magyarországi drogfogyasztás tömegjelenséggé vált, annak majdnem minden kellékével. A piacon bármit be lehet szerezni, a kereslet mellett a beszerzési csatornák is kialakultak. Nincsen azonban még jelentős utcai árusítás, az adásvétel inkább objektumokhoz kötött és nincs nyílt utcai droghasználat. Nincs adatgyűjtés sem az Országos Rendőrfőkapitányságon, sem az oktatási tárcánál az iskolában elforduló rendkívüli eseményekről, amelyekben kábítószer szerepel.

Nagyon fontos kérdés, hogy hol történik a szer fogyasztása ma Magyarországon. Nyilvánvaló, hogy a rítus rejtetten zajlik fő szabályként. Nincsenek Magyarországon közterületek, ahol demonstratív, kihívó módon kábítóznának. A közvélemény számára – elsősorban a sajtóhírek nyomán – adott feltételezés, hogy az iskola az egyik fő helyszín. Az utóbbi hónapokban néhány olyan ügyet ismertünk meg, ahol középiskolás fiatalok bevitték a mérget az iskolájukba és ott fogyasztottak, néhány esetben adtak másoknak is. Ez tehát igaz, azonban azt állítani – mint azt néhány bulvárlap megtette –, hogy az iskoláinkat elárasztotta a drog, felelőtlenység, nincs tényleg alapja.

Az iskoláknál történő bevetés réme azonban végképp alaptalan. Elég sok rendőri kapacitást vont már el ez a gyakori hiedelem, még soha egyetlen bejelentés sem bizonyult igaznak. Gondoljunk csak bele, mennyire életszerű ez a szcenárió: a drogkereskedő, azért, hogy hosszabb távú piacot, tartós vásárlót toborozzon magának, elkezdí ingyen osztogatni az iskolák környékén az árut. Vajon számíthat-e arra, hogy megtérül ez a befektetése? Igen, ha ezt kellő kitartással csinálja, miközben a megcélzott gyermek, anélkül, hogy az iskolában vagy a családban bárki észrevenné a műveletet, drogfüggővé válik. Most már csak azt kell elképzelni, hogy tizenévesünk majd rendszeresen elég nagy összeget szerez valahonnan, hogy a vásárlóerő biztosított legyen. A dolog nyilvánvalóan nem működhet, nem is működik, sem itthon sem külföldön. Német és amerikai rendőröktől tudjuk, hogy ezzel a fikcióval nekik is meg kell küzdeniük időről-időre, de az ő meggyőződésük is az, hogy ilyesmi nem létezik.

A megvalósulás terepei tehát minden bizonnyal főképpen a magánlakások. De van egy nyilvános hely, a diszkó, ennek is az a változata elsősorban, ahol techno zenét adnak, és amely meglehetősen elhíresült. Sajtótudósítások szerint hétvégeken több százezer forintot fizetnek ki

³ dr. Elekes Zsuzsanna szociológus (BKE Epidemiológiai Kutatócsoport) előadása a „Droggondok 99” c. országos szakmai konferencián, ORFK, 1999 június 25.

fiataljaink a gyorsító tablettáért. Kétségtelenül a bűnügyekből is ez tűnik ki: az ifjúsági szórakozóhelyek természetes módon szolgálnak helyszíntül. Lehetne egy kicsit értetlenkedni, hogy ebben az esetben miért nem aktívabb és hatásosabb a rendőrség. Miért nem alkalmazza ezeknek a felderítésére azokat a titkos szolgálati erőket, eszközöket és módszereket, amelyeket a rendőrségi törvény – Európában egyedül álló gazdagsággal – a kezükbe adott. Megintcsak ki kell élezní a kérdést: amennyiben a magyar társadalom a kábítószerhelyzetet drámainak és az első számú közbiztonsági problémának tartja, miért nem képes rászorítani az erre a célra tartott rendőrséget a hatékony munkára. (Nagyon óvatosan és halkán vetem fel: nem arról van-e szó, hogy a rendőrség mint ezen a terepen a legelől álló, azt érzékeli, hogy itt olyan hatalmas tömegekről van szó, hogy velük szemben a büntetőjog alkalmazása ésszerűtlen.) Ha igaz, hogy szinte általánossá vált az amfetaminfogyasztás a fiatalok egy nagyon jelentős rétegében, akik minden más vonatkozásban törvénytisztelő polgárok, vajon szabad-e, értelmes-e, hogy a felnőtt világ ennyire ellenük forduljon. Itt rögtön arra is válaszolni kellene, hogy ismerjük-e eléggé gyermekeinket, valóban tudjuk-e mi a jó nekik és mi a véleményük a fiataloknak rólunk? A kérdésre nincs társadalmi válasz, a szembenézést is elodázzuk. Szabad-e tehát elvárni a rendőrségtől, hogy a merev szabályokat gondolkodás nélkül alkalmazza ilyen bizonytalanságok közepette?

Következtetések

Akárhogy alakuljanak (alakíttassanak) is a bűnügyi statisztika mutatószámai, semmi okunk sincs elfogadni, hogy vérszerű társadalmi folyamatok tünete lenne a gyermek- és fiatalkori bűnözés. Nincs semmi rendkívüli az ezredvégi magyar kriminalitás egyik szegletében sem. Pontosan akkora és olyan minőségű bűnözés tartozik a mai életünkhöz, mint amilyen a kultúránk által meghatározott, amilyen módon éljük egyéni és közösségi életünket.

Az ifjúkori bűnözés minőségéről szólva sajátos ellentmondás figyelhető meg: futólag elhangzik ugyan, hogy mint az egész, úgy a fiatalok bűnözése is négyötödében vagyon elleni, mégis a kivételes, valóban megdöbbentő módon végrehajtott személy elleni erőszakos cselekményeket részletezik és felületesen odavetett, többnyire homályos tartalmú kifejezésekkel övezik, amiből az információt fogyasztóban az a kép rögzül, hogy ezek a cselekmények jellemzik, nemhogy a büntetéseket, de magát az egész ifjúságot is. Az ítélkező bíró a fenyegető jeleket abban látja, hogy a fiatalkorúak 2/3-a büntett miatt, abból is nagy részük több cselekmény miatt, aztán közrend és személy elleni deliktummal vádolva kerül a bíróság elé, vagy, hogy az elítélt rablók 1/3-a fiatalkorú. Ezek valóban tények, ám csak részletekről tudósítanak, mivel a fiatalkorú elkövetőknek csak mintegy fele kerül a bíróság elé (a jogerős elítéltek száma évi 7 ezer körül van, ami éppen a fele az évi 14 ezer fiatalkorú elkövetőnek!) és nyilván éppen az a fele, amelyik a súlyosabb jogsértésekkel terhelte.

A csoportos, valamint sorozatos elkövetések felvetik a felnőtt környezet felelősségét. A fiatalkorúak többsége nem nehéz ellenfele a bűnüldözőnek, nem túlságosan konspirálnak, életük többnyire a felnőttnek szembe elötte zajlik. Hogyan történhet meg, hogy huzamosabb ideig nagyobb létszámban, tehát hangosan és jól láthatóan, bűncselekményeket kövessenek el. A legfőbb ok minden bizonnyal az, hogy nincs a rendőrségen tudatos, tervszerű felderítés a fiatalok között, nincs rendőrségi ifjúságvédelem. A rendőrségnek nem csupán arra nincs kapacitása, hogy maga felderítse a fiatalok bűnös társulásait, az erre vonatkozó lakossági bejelentéseket sem fogadják, vagy ha igen, nincs érdemi intézkedés.

Az iskolakerülést mint tünetet komolyan kellene venni. Egyetlen órát sem szabad várni: legyen kidolgozva modell az eljárásra. Kinek, milyen szerepe, kötelessége és feladatai vannak

(iskola, egészségügy, rendőrség, önkormányzat, szülő stb.), hogyan kell együttműködni, ki hangolja össze a műveleteket. Ugyanilyen fontos, hogy a gyermek előkerülése után szakemberek és kizárólag segítő célzattal (nem gyermeket büntetni, szülőt vagy bárkit megszegyveníteni) feltárják és semlegesítsék az okokat. (Nyugaton erre jó példák vannak!)

Egy mindenki számára nyilvánvalóan kriminalizáló jelenségről társadalmi vitát és egyezséget kellene megkísérlni: a gyermekek éjszaka meddig maradjanak otthonuktól távol. Egyetértés van abban, hogy a hajnalig tartó kimaradás a gyermek számára biológiailag és mentálisan káros, minden vonatkozásban veszélyes, ám a legtöbb érintett felnőtt tehetetlen a nagyon erős kortársi nyomással szemben. A helyi közösség (a közbiztonságért is felelős önkormányzata révén) teremtse meg megfelelő szórakozási alkalmakat és színtereket a gyermekei számára: ha tüzleri alapon ez nem lehetséges, áldozzanak erre a közösség pénzéből. A megoldás kereséséből semmiképpen nem szabad kihagyni teljes jogú felelős partnerként maguk a fiatalokat.

Az iskolát egyébként a gyermekbűntettesekkel foglalkozó rendőrök túlságosan szigorúnak és merevnek látják. Túl hevesen és súlyos kimenetellel reagálnak a rendőrség figyelemfelhívásaira, a gyermeknek és szüleinek nem segítenek, inkább büntetnek, hogy megszabaduljanak tőle. Nyilván az iskolai rendtartás módosító is tapasztaltak ilyesmit, mert akként rendelkeztek, hogy az iskolának és a kollégiumnak kiemelt figyelmet kell fordítania a szenvedélybetegségek megelőzésére, illetve a gyógyult szenvedélybeteg tanulók beilleszkedésének elősegítésére.

A fiatalkortúakkal kapcsolatos büntető igazságszolgáltatás zavarai elsősorban abból táplálkoznak, hogy nincs autentikus információ a rendezendő sorsú gyermek személyiségéről és környezetének állapotáról az ügyet eldöntő hivatalnok vagy az ítélkező bíró számára. Talán most ebben is áttörést hoz az új törvény,⁴ ugyanis a felhatalmazása alapján elkészült kormányrendelet adatlapjait már megismerhettük. A bűnelkövetés rendszerint nem előzmény nélküli, a gyermek előéletében a deviancia kifejlődése feltárható.

A közvélemény dühödten utasítja vissza a szakemberek szentenciáját, hogy a bűnözéssel (és más deviációkkal) meg kell tanulni együtt élni. Rendszerint nincs mód elmagyarázni, hogy nem fegyverletételre akar készíteni ezzel bárki is. Arról van szó, amit a nyugati társadalmakban úgy fogalmazott meg a kriminológia, hogy minden közösség kitermeli a maga emberi selejtjét, azért felelősséget visel, és nem háríthatják át senkire kezelésének terheit. Igen tanulságos ebből a szempontból is a közelmúlt tragikus gyermekölése Körmenden. Amíg a tettes ismeretlen volt, a sajtó és a politikusok, nyomukban pedig természetesen a közvélemény is, valami fenyegető, rémisztő, de mindenekfelett idegen rémet feltételeztek. Amikor kiderült, hogy a tettes a városka egyik átlagos családjának a gyermeke, a döbbenet még nagyobb lett, mint a szörnyű gyilkosság napvilágra kerülésekor. Az együttélés tehát azt jelenti, hogy a bűn a közösség életének zavaraiából ered, még ha inkarnációja az egyének cselekvésében történik is meg. Több mint tanulságos, fenyegető a jövőre nézve, hogy a város vezetői nem tartják szükségesnek, hogy szociális munkások és más szakemberek a városlakók különböző csoportjaival megbeszéljék az esetet. Pedig most kedvező körülmények kínálkoznak, hogy feszültségek, szorongások és rejtélyek oldódjanak, hogy a tragédia tanulságai – áldozat és elkövető oldaláról egyaránt – okulásul szolgáljanak, hogy a szegény kis áldozat halála legalább ennyi értelmet kapjon.

A büntető igazságszolgáltatásban működő szakemberek, úgy tűnik, ma már egyetértenek abban, hogy a büntetőjog még végső eszközként bevetve is inkább további károkat okoz, mintsem segítene rendezni az érintett gyermekek sorsát. Igen sokat mondó, hogy a pedagó-

⁴ Az 1997. évi XXV. tv. A gyermekjólétéről és a gyámügyigazgatásról.

gustársadalom viszont mennyit remél a büntető szankciók alkalmazásától. Tagadhatatlan, hogy az okosan alkalmazott büntetésnek van szerepe a nevelésben, ám az ifjúságvédelemre külön nem képzett és egyébként is túlterhelt, továbbá rendkívüli módon teljesítményorientált rendőrök nem képesek okosan működtetni az erőszakszervezetet. A sokszor értelmetlenné tűnő és nagyon kegyetlen ifjú agresszió egyik okát valószínűleg itt kellene keresni: a félresöpört gyermeki jogok, a hatalmaskodó felnőttek körül. Arról van szó, hogy meg kell követelni a gyermekek ügyében eljáró hivatalok és hatóságok munkatársaitól az aggályosan törvényes és tisztességes eljárást. A felnőttekkel ily módon szembe kerülő gyermek érezze azt, hogy jogait komolyan veszik és biztosítják. Csak így remélhetünk törvénytisztelő, és mások létét, jogait elfogadó embereket nevelni.

Mit vár az iskolától a kriminológus?

A kriminológia nézőpontjából az iskolának az volna a hivatása, hogy a gyermekek közösségeit – mindenekelőtt az iskolában és az ahhoz kapcsolódó színtereken – úgy formálja tudatosan, hogy megértsék:

- a deviációk természetét és törvényszerűségeit, kezelésük (gyógyításuk-büntetésük) korlátait,
- hogy a beilleszkedni nem tudó társaik segítségére szorulnak, mert egyéni és közösségi károk keletkeznek, amelynek terheit az őket létrehozó („kitermelő”) közösség nem háríthatja senkire,
- hogy ez a segítség nem lehet cinkos megfigyelő álláspont, hogy a közösség szabályaival és normáival szembeszegülő társuk is inkább lenne együttműködő, ha körülményei ezt lehetővé tennék,
- hogy egyedül a kortársi közösség befogadó, integráló viselkedése lehet a megoldás, mert egyedül ez, ami ésszerű és praktikus, ugyanakkor emberhez méltó.

Míndehhez pedig elsősorban a pedagógusképzésen kell változtatni, hogy olyan tudás és képességek birtokában legyen a tanító, amely alkalmassá teszi a gyermekközösség formálására a tanítási folyamat során és azon kívül is.

B. Németh Zsolt

Konfliktushelyzetek észlelése és értékelése középiskolás környezetben

A felmérés módszertani alapját Dr. Gutsche Márta – Németországban élő, összehasonlító pedagógusjával foglalkozó kutató – kérdőíve képezte, aki két évvel korábban a potsdami iskolákban végzett vizsgálatokat azzal a céllal, hogy egy tanulmányterv keretein belül megkísérelje felvázolni az iskolai szociális, viselkedési kompetencia fejlesztésének és kibővítésének lehetőségeit.

A kérdőív kérdéscsoportjai az iskolai hétköznapiak azon feltételeire és folyamataira koncentrálnak, melyek fontos szerephez juthatnak a diákok attitűd- és viselkedésszerepjáték kialakításában, s melyek a társas viszonyok probléma- és erőszakmentes konfliktusmegoldásai felé mutatnak. Figyelembe veszi, hogy a fejlődési szakasz jellemzője az ún. „önkísérletezés”, éppen